

Andrej Čebotarev

Institut za suvremenu povijest
Opatička 10
Zagreb

GRAĐA ZA PROUČAVANJE UPRAVNOG SUSTAVA KRAJIŠKIH PUKOVNIJA (1746-1873) S POSEBNIM OBZIROM NA OGULINSKU KRAJIŠKU PUKOVNICU BR. 3.

UDK 353 (497.13) "1746/1873" (093)

Pregledni članak

Primljeno: studeni 1991.

Arhivska građa i stručna literatura analiziraju se kao izvori za poznavanje upravne organizacije krajiških pukovnija Hrvatsko-slavonske vojne krajine (1746-1873). Temeljne teškoće za istraživanje su kod arhivske građe nepotpuna očuvanost registratura i nesredjenost u arhivskom smislu, a kod literature nedostatak specijaliziranih radova i otežani uvid u novija austrijska istraživanja. Autor donosi pregled relevantne arhivske građe, osvrt na literaturu, a u prilogima popise vrsta registraturnih knjiga te izvještaja i iskaza statističke naravi.

1. PREDMET ISTRAŽIVANJA

Predmet ovoga rada je pregled izvora za poznavanje upravne organizacije krajiških pukovnija Hrvatsko-slavonske vojne krajine (u daljnjem tekstu HSVK), odnosno arhivske građe i stručne literature o ovom pitanju. Pukovnijski upravni sustav teritorijalno obuhvaća cijelo područje HSVK, uz izuzeće vojnih komuniteta, a vremenski se odnosi na razdoblje od upravnih reformi princa Sachsen-Hildburghausena, primijenjenih na Karlovački generalat godine 1746.¹ do razvojačenja Vojne krajine 1. srpnja 1873.²

¹ U Varaždinskom je generalatu pukovnijski sustav uveden Varaždinskim krajiškim statutom 1737. Njime je Generalat podijeljen u dvije pukovnije, svaka

Budući da dosegnuti stupanj proučavanja upravnog ustrojstva krajiških pukovnija u dosadašnjoj stručnoj literaturi još ne omogućuje stvaranje uopćenih zaključaka, a opsežnost postavljenog problema ne dopušta zahvat u cjelovitu arhivsku građu krajiškog područja koja je pohranjena u arhivima, ali još ne i arhivistički sređena, postavljeno pitanje je obrađeno na građi jedne odabrane pukovnije, u ovom slučaju Ogulinske krajiške pukovnije (u daljnjem tekstu OKP).

Kako su u ustrojstvu pojedinih pukovnija bile tek neznatne razlike glede broja pograničnih straža, uvjetovane uglavnom konfiguracijom terena, dužinom granice i brojem graničnih prijelaza, dobiveni rezultati ovog istraživanja mogu se uz minimalna odstupanja, iskoristiti i za druge pukovnije HSVK. Osim toga treba stalno imati u vidu da je pravac razvitka upravnog ustrojstva u cijeloj Vojnoj krajini Habsburške Monarhije (uključivo, dakle, i njen istočni dio koji se protezao do Erdelja) konvergirao unificiranom obliku za cijelu Krajinu, te su se tijekom vremena razlike neprekidno smanjivale. Već od početka promatranog razdoblja nema bitnih razlika u uređenju među pojedinim pukovnijama i te razlike vremenom potpuno nestaju.

Organizacijska struktura i upravni sustav Ogulinske krajiške pukovnije je važno pitanje na teoretskoj i na praktičnoj razini. Na teoretskoj zbog poznavanja povijesti upravnih institucija, a na praktičnoj kao polazište arhivistima pri sređivanju do danas još nesređene arhivske građe u hrvatskim arhivima.³ Povijest krajiških upravnih institucija nije stjecajem okolnosti sustavno obrađena. Dok su povjesničari u prvi plan stavljali događajnu, ratnu, socijalnu pa i kulturnu povijest, istraživači upravnih institucija se do danas, osim nekih, Vojnom krajinom još nisu pobliže bavili.

Rekonstrukcija upravnog sustava krajiških pukovnija ipak nije moguća u svim pojedinostima dokle god sva arhivska građa krajiških pukovnija ne bude sređena u arhivskom smislu i dostupna za proučavanja. Niz pitanja će, vjerojatno, trajno ostati bez odgovora, budući da sva građa nije sačuvana.

---

pukovnja u 4 bataljuna, a svaki bataljun u 5 kompanija (satnija). (v.: Beuc, Povijest institucija....100). Teoretska načela pukovnijskog sustava u Vojnoj krajini razradio je Hildburghausen u "Beytrag zur Geschichte der Varasdiner und Carlstädter Gränz Verfassung", Kriegsarchiv-Wien, Hofkriegsrath, Kanz. Arch. VII-I-349 (v.: Rothenberg, The Military Border....23)

² Razvojačenje je stupilo na snagu na temelju "Zakona o preustrojstvu političkih oblasti i novoj političkoj razdiobi Hrv.-slav. vojne krajine" donesenog 15. lipnja 1873. godine u Schönbrunn. ("Gesetz betreffend die Reorganisierung der politischen Behörden und neue politische Eintheilung der croatisch-slavonischen Militärgrenze"). Vidjeti u: Landes-Verwaltungsblatt für die Kroatisch-slavonische Militärgrenze, zweiter Jahrgang, List Zemaljske uprave za Hrvatsko-slavonsku vojnu krajinu, II. godina, Zagreb, 1874., str. 43.

³ Registraturna građa pukovnja Hrvatsko-slavonske vojne krajine danas je pohranjena najvećim dijelom u Arhivu Hrvatske u Zagrebu, a nešto u Historijskim arhivima Bjelovara i Karlovca. U Arhivu Hrvatske su od pukovnijskih registratura zastupljene: Lička (fond 439), Otočka (440), Ogulinska (441), Slunjska (442), Varaždinsko-križevačka (443), Varaždinsko-đurđevačka (444), Brodska (445), Gradišćanska (446), Petrovaradinska (447), te I. i II. banska. (448, odnosno 449). Prema količini sačuvane registraturne građe na 1. mjestu je Brodska (sa 99,9

2. UVODNE NAPOMENE

2.1. Pojam krajiške pukovnije

Da bi se izbjegli terminološki nesporazumi, neophodno je definirati pojam krajiške pukovnije. S obzirom na to da su krajišnici bili istovremeno vojnici i zamljoradnici, to se odrazilo i na organizaciju pukovnija, kao i cijelog krajiškog društva općenito. Pukovnije su u Vojnoj krajini imale nadležnost nad cjelokupnim stanovništvom svog regrutnog područja: vojnicima, ženama i djecom krajišnika, za vojnu službu nesposobnim pojedincima i starcima, obrtnicima i naseljenim strancima. Stoga, za razliku od pukovnija u drugim dijelovima Habsburške Monarhije, pojam krajiške pukovnije ima dva značenja. Ona je operativna vojna formacija, ali ujedno i teritorijalna administrativna jedinica. U upravnom pogledu pukovnija je kao i svaka druga vlast rješavala na području svoje teritorijalne nadležnosti sva pitanja koja su ulazila u djelokrug njoj određenih stvarnih nadležnosti (uprava, sudovanje, oporezivanje, financije, investicije, korištenje šuma, gradnja crkava, škole, zdravstvene ustanove, socijalna skrb, prometna infrastruktura i ostalo). U civilnom dijelu Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije onoga doba, djelokrug ovih nadležnosti je djelomično odgovarao nadležnostima županija. Građa koja se skupljala u pismohranama krajiških pukovnija imala je, dakle, ne samo vojni, nego i civilni značaj za područje svoje teritorijalne nadležnosti. Pismohrane pukovnija su prikupljale, obrađivale, pohranjivale i dostavljale višim upravnim instancama (generalima, Generalkomandi i Dvorskom ratnom vijeću, odnosno poslije 1848. Ministarstvu rata) sve podatke sa svojeg upravnog područja glede broja stanovništva, zaposlenosti, privrede, financija i slične građe upravnoga, pa i statističkog značaja. Zanimljiva je i podudarnost da je tijekom cijelog 19. stoljeća broj stanovnika krajiških pukovnija Vojne krajine, s jedne strane, i županija u Provincijalu s druge, bio uglavnom izjednačen i iznosio, uz veća ili manja odstupanja, od 50 do 60 tisuća stanovnika.

Prema tome, uslijed militariziranog karaktera ustrojstva krajiškog života, arhivska građa krajiških pukovnija nadilazi važnost samo za vojne ustanove te, ulazeći u sve pore svakidašnjeg života, ima neprijeporno značenje za sve vrste povijesnih istraživanja.

---

dužinskih metara građe), slijede Ogulinska (90,7) i Slunjska (51,9), dok najmanje građe imaju Petrovaradinska (17,6) i I. banska (10). (Vidjeti u: Arhivski fondovi i zbirke u arhivima i arhivskim odjelima u SR Hrvatskoj, Beograd 1984. str. 84.).

U Historijskom arhivu Bjelovara nalaze se registraturne knjige za Varaždinsko-križevačku i Varaždinsko-đurđevačku krajišku pukovnicu. Za prvu je registrirano 59, a za drugu 43 knjige iz razdoblja 1804-1862., odnosno 1806-1862. (isto, str. 119).

U Historijskom arhivu Karlovca nalazi se 186 zemljišnih knjiga (gruntovnica) s područja Ogulina iz razdoblja 1818-1900. One se vode pod "Zbirkama", ali su nastale djelatnošću pukovnijskih institucija, kao i druga građa arhivskih fondova. (isto, str. 165.).

2.2. Oznake krajiških pukovnija

Na njemačkom jeziku, koji je bio službeni jezik krajiške uprave, pukovnija se zvala "Regiment". Prvih nekoliko godina po osnutku (sredinom 18. stoljeća), običavalo se imenovati pukovnije imenima njihovih naslovnika, odnosno zapovjednika⁴ (njem.: "Inhaber"). Tako se, primjerice, Ogulinska pukovnija od 1746-1750. po pukovniku Dillisu zvala "Dillis (ili: Dillisches) Infanterie Regiment", a od 1750-1752. "Baron Scherzerisches Infanterie Regiment",⁵ Česta premještanja zapovjednika u druge pukovnije stvarala su veliku zbrku pa se već 1753. godine definitivno odustalo od naslovnika.⁶ Godine 1753. je izuzetno, umjesto "Infanterie Regiment", zabilježen naziv "Regiment zu Fuss".⁷

Stalne brojeve kao sastavni dio imena krajiške su pukovnije dobile prvi put godine 1769. kada su bile označene brojevima od 60 do 76 pa je, primjerice, Ogulinska pukovnija nosila broj "62".⁸ Brojčane su se oznake koristile prvenstveno u pisarnici Dvorskog ratnog vijeća u Beču (Hofkriegsrath), dok ih za ovu pukovnicu neposredno nadređeni Karlovački generalat tijekom 18. stoljeća još ne upotrebljava, što je vidljivo iz repertorija.⁹ Godine 1798. je uvedena nova numeracija, djelomično prema zemljopisnom slijedu, a djelomično prema starosti.¹⁰ Taj broj je postao sastavni dio imena i stajao ispred zemljopisne odrednice; primjerice Ogulinska pukovnija se od tada, pa sve do razvojačenja 1873., zove "3. Oguliner (Infanterie) Grenz-Regiment". Dugo se zadržala i složenica sa "National" ("Oguliner National Grenz Infanterie Regiment Nro 3.").¹¹ Ova oznaka potječe iz razdoblja prije Hildburghausenovih reformi kada su na krajiškom području, osim vojnih jedinica sastavljenih od domaćeg stanovništva, bile stacionirane i čete stranih plaćenika, tzv. "deutsche Compagnie".¹²

⁴ Beuc, Ivan, Povijest institucija državne vlasti u Hrvatskoj (1527-1941), Arhiv Hrvatske, Zagreb, 1969., str. 100.

⁵ AH, Ujedinjena bansko-varaždinsko-karlovačka generalkomanda (fond 426), Repertorij Karlovačkog generalata, knjige: 8. (za godine 1746-1747), 9. (za 1748), 10. (za 1749), 11. (za 1750) i 12. (za 1751).

⁶ isto, Repertorij, knj. 14, (za 1753).

⁷ isto, Repertorij, knj. 14, (za 1753).

⁸ Paldus, Josef, Die militär. Aufnahmen der Habsburg. Länder aus der Zeit Kaiser Josephs II. Denkschriftender Phil.-hist. Klasse, 63, Bd. 2., Abth., Wien, str. 82-108.

⁹ Ujedinjena bansko-varaždinsko-karlovačka generalkomanda, Repertorij Karlovačkog generalata, dotična godišta.

¹⁰ Paldus, n. dj., 83.

¹¹ Oznaku "National" upotrebljava i Pavao Kušan (Paul Kusan) u naslovu svoje knjige "Kurzgefasste Geschichte des Oguliner dritten National-Grenz Infanterie Regiments, Nach dem gesammelten Schriften und Urkunden", Wien, 1852., (str. IV.+143).

¹² Podrobniji prikaz krajiškog vojnog i upravnog ustrojstva do godine 1746. vidjeti kod Hietzingera: Carl Bernhard Ritter von Hietzinger, Statistik der Militärgränze des österreichischen Kaiserthums, Zweiter Theil, Zweite Abtheilung, Wien, 1823., (XII.+668 str.)

Na latinskom jeziku se za pukovnicu upotrebljavao naziv "regimen", primjerice "Ogulinum regimen" ili "Ogulinense regimen".¹³ Pukovnije su se dijelile na satnije, isprva na 16, a nakon uvođenja kantonalnog sustava na 12 satnija. Na prvotnu podjelu na 16 satnija u dosadašnjoj stručnoj literaturi slabo se upozoravalo, podatak o tome se može naći u rukopisu Franje Holjevca u NSB.¹⁴ U njemačkom jeziku se za satnicu koristila tuđica, koja se otprilike do 1850. pisala prema francuskom uzoru "Compagnie", a poslije te godine kraće vrijeme "Kompagnie", dok se nije ustalio završni oblik "Kompanie". Na latinskom je za satnicu preuzet oblik iz klasičnog latiniteta "centurio".¹⁵

2.3. Odabir pukovnije kao uzorka istraživanja

Budući da je pukovnijski upravni sustav bio uglavnom isti za svih 11 pukovnija HSVK, pitanje odabira pukovnije kao uzorka istraživanja metodološki je sporedno. Budući da grada ni jedne krajiške pukovnije još nije arhivski potpuno sredena, postojao je i s te strane slobodan izbor. Za izbor OKP kao uzorka proučavanja grada odlučili su slijedeći elementi. Glede broja stanovnika, veličine teritorija, privredne razvijenosti i drugih faktora, ona spada u prosječne, te se može uzeti kao tipična. O njoj je sačuvana relativno veća količina grada u usporedbi s drugim pukovnicama,¹⁶ a isto tako i znatan dio katastarskih knjiga, koje za druge pukovnije uglavnom nisu sačuvane. Za OKP je relativno najbolje sačuvan i fond katastarskih i drugih vrsta zemljopisnih karata u Kartografskoj zbirci Arhiva Hrvatske.¹⁷

Iako je Brodska krajiška pukovnica po količini grada bogatija od Ogulinske, na izbor ove potonje je utjecala kvalitativna raznovrsnost grada.

2.4. Objektivne zapreke u istraživanju

Istraživanje upravnog sustava krajiških pukovnija nailazi na niz objektivnih zapreka, kako glede arhivske grada, tako i objavljene literature.

¹³ AH, Eparhija Plaški. Prothocollum Consistoriale (za god. 1843), Sessiones nr. 7. i nr. 185. (Pravoslavna eparhija je neko vrijeme vodila dio svoje pismohrane na latinskom jeziku).

¹⁴ Holjevac, Franz, Dokumente zur Geschichte der Oguliner Grenz Regiments. NSB, R-4274.

¹⁵ AH, Eparhija Plaški, Prothocollum Consistoriale (za god. 1843.), Sessio nr. 90.

¹⁶ Sveukupna količina grada OKP se još ne može definitivno navesti budući da je sređivanje fonda u toku. Osim toga se u procesu sređivanja drugih arhivskih fondova povremeno iz njih izlučuje grada Ogulinske pukovnije. Prema dosadašnjem stanju, za Ogulinsku krajišku pukovnicu ima 205 knjiga i oko 300 kutija spisa čiji se broj trenutno ne može preciznije iskazati zbog preslaganja spisa radi sređivanja, revizija i prekantoniranja. Konzultirati: "Arhiv Hrvatske, Vodič kroz arhivsku gradu", 1964, (interno). Svezak 31, i drugi.

¹⁷ AH, Kartografska zbirka (zbirka 902). Vidjeti: Marković, Mirko, Kartografska zbirka Arhiva Hrvatske u Zagrebu, Arhivski vjesnik VII-VIII. (1964-1965), str. 373-378.

Arhivska građa nastala u pismohranama pukovnija nije sačuvana u cijelosti. Iako se ovaj nedostatak može djelomično otkloniti korištenjem građe onih pukovnija koje su je sačuvale u većem obimu, ipak je potrebna velika opreznost u zaključivanju. Nadalje, nije ni nazočna građa ujednačeno sačuvana glede pojedinih vrsta registraturnih i pomoćnih knjiga, serija spisa, izvještaja, iskaza i drugih vrsta građe. Osim toga nisu ni sva razdoblja jednako zastupljena. Građa osamnaestog stoljeća je najvećim dijelom škartirana već u devetnaestom. A čak da je i sačuvana sva građa za cjelokupno trajanje pukovnije, ne bi se ni onda o svim upravnim razdobljima moglo govoriti podjednako detaljno budući da je već i tada bila prisutna ista zakonitost koja traje još i danas, a to je neprekidni porast opsega kancelarijske djelatnosti i količine nastale registraturne građe, što znači da za starija razdoblja ima manje građe. Metodološki je nepouzđano izvoditi zaključke iz nejednakog broja elemenata. I na kraju, ali ne kao manje važno, treba naglasiti da se krajiška građa u Arhivu Hrvatske počela srediivati relativno nedavno, te da za sada još nije moguć pregledni uvid u građu svih sačuvanih pukovnija HSKV.

Zapreke glede literature proizlaze iz njenog karaktera o čemu će biti riječi niže. Osnovni problem se može svesti na činjenicu da u dosadašnjoj literaturi pitanje uprave u krajiškim pukovnijama, osim nekih izuzetaka, još nije sustavno obrađivano. Stoga je potrebno pregledati veliku količinu literature o povijesti Vojne krajine općenito da bi se iz nje izvukao tek relativno mali broj konkretnih podataka o organizaciji uprave. Zamijećeno je da se mnogi navodi, preuzeti uglavnom od Vaničeka, često ponavljaju i kod kasnijih autora, što relativno umanjuje i onu količinu podataka koja se može izvući iz spomenute literature. Osim toga je austrijska literatura o povijesti upravnih institucija, pogotovo ona novija, nedovoljno zastupljena u zagrebačkim knjižnicama te bez korištenja specijaliziranih knjižnica u Beču i Grazu ovo pitanje ne može biti konačno proučeno.

3. ARHIVSKA GRAĐA O UPRAVI KRAJIŠKIH PUKOVNIJA

Arhivska građa koja pruža podatke za poznavanje upravnog ustrojstva krajiških pukovnija nije pohranjena isključivo u arhivskim fondovima pukovnijskih pismohrana, nego i u arhivskim fondovima onih institucija koje su bile pukovnijama nadređene na višim instancama. Budući da je vertikalna i horizontalna struktura vlasti u Vojnoj krajini unutar spomenutog razdoblja prošla kroz nekoliko upravnih faza i podlegla brojnim promjenama, a ograničenost prostora ne dozvoljava nam ulaziti u njeno detaljnije izlaganje, ove institucije možemo na ovom mjestu samo taksativno navesti. To su, neovisno o vremenskom rasponu djelatnosti i teritorijalnoj nadležnosti: generalati, Generalkomanda, civilna uprava Vojne krajine, Vojni direktorij, Dvorsko ratno vijeće i Ministarstvo rata. Osim ovih, paralelno su postojale i druge krajiške institucije koje nisu bile u vertikalnom odnosu s pukovnijama, ali je i u njima, putem službene korespondencije, nastala registraturna građa koja sadrži podatke o djelatnosti pukovnija (komuniteti i krajiške škole podređene generalatima

itd.). Krajiške su pukovnije često korespondirale i s vlastima civilnog dijela Hrvatske (Provincijala) tako da i u njihovim arhivskim fondovima ima građe iz koje se vide stvarne i teritorijalne nadležnosti krajiških pukovnija (Sabor, županije i dr.). U ovom radu smo se ograničili na arhivske fondove pukovnja (odnosno OKP, koja je odabrana za uzorak istraživanja) i neke zbirke.

3.1. GRADA FONDA OKP

3.1.1. Spisi

3.1.1.1. Redovni spisi pismohrane (registrature)

Spisi pismohrane (registrature) krajiških pukovnija odnose se zapravo na sve predmete koje je inače na drugim prostorima rješavala, a i danas rješava svaka druga redovna vlast, budući da su vojne vlasti u Vojnoj krajini imale ingerencije i na sva pitanja civilnog života jer druge vlasti (osim crkvene) na tom prostoru nije bilo. Rješavani predmeti su najraznovrsnijeg sadržaja, ali se već od 18. stoljeća počinju zasebno registrirati spisi sudbenog, skrbeničkog ili kojeg drugog karaktera (iudicialia, pupillaria, etc.). Za sve ove serije nije moguće preciznije odrediti datum kada se prvi put javljaju budući da je pismohrana za razdoblje do Napoleonovih ratova uglavnom propala, a za razdoblje od 1813-1830. sačuvana u nedostatnom obimu za izvlačenje nedvojbenih konstatacija. Od 30-tih godina 19. stoljeća može se pratiti pet osnovnih serija spisa, koje ostaju uglavnom sve do razvojačenja. One su označene s pet zadnjih slova abecede: U (Unterricht - Školstvo), V (Verwaltung - Uprava), X (Rechnungskanzlei - Financijski predmeti), Y (Bau, odnosno, prema starijem izrazu, Ingenierie - Graditeljstvo) i Z (Zivil - sudski predmeti civilne, građanske naravi). Svi ovi spisi su se prema datumima primitka registrirali u urudžbenim zapisnicima, a prema sadržaju u abecednim kazalima.

3.1.1.2. Serije redovnih mjesečnih personalnih, statističkih i financijskih iskaza

Stariji dio ovih serija iskaza za pukovnije HSVK nalazi se u Bečkom ratnom arhivu,¹⁸ a mlađi u Arhivu Hrvatske u Zagrebu.¹⁹ Granična godina je 1820/21. Arhiv Hrvatske posjeduje dio mikrofilmova ove građe, iz Ratnog arhiva u Beču.

3.1.1.2.1. Standes-Tabelle

"Standes-Tabelle" su redovni mjesečni personalni iskazi o osoblju s platnog spiska u pukovnijama. Sve pukovnije HSVK su izrađivale takve

¹⁸ Publicationen der Österreichischen Staatsarchivs, Herausgegeben von der Generaldirection, II. Serie, Inventare Österreichischer Archive, VIII., Inventar des Kriegsarchivs Wien, Wien, 1953., str. 86.

¹⁹ Arhiv Hrvatske pohranjuje za OKP: 36 kutija "Standes-Tabellen" (za godine 1821-1869), 20 kutija "Monats-Tabellen" (1821-1869) i 106 kutija "Verpflęglis-ten" (1849-1869).

iskaze na gotovo istovjetan način. U Bečkom ratnom arhivu, kao i u Arhivu Hrvatske u Zagrebu, ustalila se tradicija njihova izdvajanja u okviru redovne registrature u zasebne serije. Tabele sadrže iskaze o poimeničnom sastavu i brojnosti vojnog osoblja. Bilješke o izmjenama tijekom prethodnog mjeseca, o novčanoj pomoći nosiocima vojnih odlikovanja, naknadi za držanje konja i o privremeno zaposlenim osobama u pukovnici.

3.1.1.2.2. *Monats-Listen*

"Monats-Listen" su izvještaji o brojnom stanju cjelokupnog zaposlenog osoblja u pukovnici. One donose specifikacije po činovima i dužnostima, ali, za razliku od "Standes-Tabellen", bez navođenja imena osoba. Specifikacija je provedena prema djelatnosti i teritorijalnoj pripadnosti. Prema djelatnosti se razlikuju kategorije zaposlenih u upravi, crkvi, školstvu, građevinarstvu, šumarstvu, preradi drva, svilarstvu, pošti i kambijaturama, pograničnoj sigurnosti i policiji.

3.1.1.2.3. *Verpflegs-Listen*

"Verpflegs-Listen" su sumarne obračunske evidencije računa za robe i usluge te za namjenski izdvajani novac u različite svrhe, koji se krajiškim časnicima i vojnicima isplaćivao iz pukovnijskog proračuna (Budgeta). One nisu prema formalnom izgledu ni izdaleka ujednačene kao "Standes-Tabellen", odnosno "Monats-Listen", što je uzrokovano raznovršnošću ovakvih potreba.

"Verpflegs-Listen", prema ustaljenoj tradiciji Bečkog i Zagrebačkog arhiva, također tvore seriju. Treba razlikovati "Verpflegs-Listen" i "Verpflegs-Rechnungen". Dok su prve, kao što smo rekli, sumarni mjesečni obračuni svih roba, usluga i izdanog novca, ovi potonji su ispostave računa za pojedine robe, usluge ili izdani novac. Ova serija iskaza je u pismohrani nastajala u znatno većem obimu od dviju prethodnih, ali se i znatno više škartirala.

"Verpflegs-Listen" su značajne za ratnu povijest, jer sadrže točne datume kretanja i stacioniranja krajiških pukovnija na europskim ratištima. Neki su dijelovi OKP boravili 1853. u talijanskim gradovima Forli, Cesena, Padova itd.

3.1.1.3. *Ostale vrste statističkih iskaza*

Ostalih statističkih iskaza i sličnih očitovanja koje su krajiške pukovnije morale izrađivati i prosljeđivati višim instancama ima preko sto vrsta i podvrsta. Razumljivo je da takav "informatički sustav" nije nastao odjedamput, nego se razvijao desetljećima. Budući da je građa pukovnija iz 18. stoljeća slabo očuvana, radi njene rekonstrukcije smo morali posegnuti u arhivski fond Karlovačkog generalata²⁰ koji je primao te evidencije. Broj ovih evidencija tijekom 19. stoljeća neprekidno raste tako da uoči razvojačenja doseže preko sto vrsta i podvrsta.

²⁰ AH, Ujedinjena bansko-varaždinsko-karlovačka generalkomanda, Repertoriji Karlovačkog generalata (fond 426).

3.1.2. Registraturne knjige

Do sada je konstatirano šezdesetak vrsta registraturnih knjiga koje su morale voditi pisarnice krajiških pukovnija. Sve ove vrste nisu nastale odjedamput, a nisu ni jednako važne, niti su uvijek i u svim pukovnijama bile obvezne. S povećanjem opsega kancelarijskog poslovanja rastao je i broj vrsta ovih knjiga, te su i one najveći broj dosegle u razdoblju neposredno uoči razvojačenja. Prema stupnju njihove važnosti vršila su se škartiranja, odnosno pazilo se na njihovo očuvanje. Budući da je veliki dio registraturnih knjiga propao, njihovu je potpunu listu najbolje ustanoviti prema normativima koji su propisivali obvezu vođenja ovih knjiga. Nažalost, ni takvi normativi nisu očuvani za sva razdoblja. Budući da su pukovnije sumirale podatke dobivene iz satnija, može se pretpostaviti da je struktura registraturnih knjiga za pukovnije bila slična onima za satnije, odnosno uključivala sve vrste satnijskih knjiga uz dodatak vrsta vođenih samo u pukovnijama. Za satnijske knjige je u spisima OKP pronađen "Rotulus" u kojem su poimenično navedene sve vrste koje su satnije morale voditi 1858. godine. Među postojećom gradom OKP je sačuvano svega tridesetak vrsta ovih knjiga.

3.1.2.1. Urudžbeni zapisnici (*Exhibitions-Protokolle*)

Urudžbeni zapisnici su se vodili na razini cijele pukovnije (Glavni urudžbeni zapisnik - Haupt Exhibitions-Protokoll) i njenih odjela (Departement) i ureda (Amt) te također i na terenu u satnijskim pismohranama. Iz rubrike koja se odnosila na rješavanje svakog pojedinog predmeta vidljivo je kome je dotična vrsta predmeta išla u nadležnost.

3.1.2.2. Kazala (*Registri, Repertoria*)

Kazala, koja su se u Karlovačkom generalatu nazivala "repertoriji", a u Varaždinskom i Banskom generalatu "registri", donose za svaku godinu po abecednom redosljedu imena osoba, mjesta, upravnih institucija i drugih podataka s brojem spisa koji se na njih odnosio. Po njima se može istraživati djelatnost upravnih, sudskih, crkvenih, školskih i drugih vlasti.

3.1.2.3. Ostale vrste registraturnih knjiga

Ostale vrste registraturnih knjiga također sadrže brojne podatke o upravi i njenom financiranju, o sudskim postupcima, oporukama, skrbništvu nad maloljetnicima, financiranju i nadzoru izgradnje infrastrukture (crkava, škola, bolnica, cesta, vodovoda, telegrafa, željeznica itd.).

3.1.3.1. Knjige zapovijedi (*Verordnungen, Verordnungsbücher*)

U knjige zapovijedi upisivali su se carski reskripti, patenti i slične odredbe glede uprave. One su, zapravo, zbir naknadno uvezanih raznih spisa spomenute provenijencije. Nastale su u pisarnici dotične pukovnije prepisivanjem ili skraćenim upisivanjem spomenutih odredbi, da bi upravnom osoblju bile stalno pri ruci. Ove knjige su olakšavale upravni

proces i istovremeno bile dodatna zaštita važnih isprava u slučaju gubitka zaprimljenog izvornika. Značenje ovih rukopisnih knjiga je naročito veliko za najstarije razdoblje kada još nisu postojala redovna izdanja normativnih akata. Ukoliko ovakvi kodeksi i nisu cjeloviti, ne može im se osporiti kvaliteta sustavnog izbora sačinjenog prema načelima onog istog personala koji se tim priručnicima praktično služio. Ova vrsta knjiga je za istraživače upravnog ustrojstva značajnija utoliko, što su u 18. stoljeću među pojedinim pukovnijama i generalatima još bile stanovite manje razlike u upravnim nadležnostima i vođenju kancelarija.

3.1.3.2. Normalije (*Normalien*)

Normalije su prijepisi pojedinih, često poduljih, propisa u jednom svesku ili, rjeđe, tiskani zakoni. U Arhivu Hrvatske se 15 naslova raznih vojnih normalija i pravilnika vodi kao zasebni fond.²¹ To su većinom rukopisi, a manjim dijelom tiskane knjige. Na većini njih se nalazi pečat "Županijske oblasti Ogulin", što upućuje na zaključak da ih je preuzela imenovana ustanova, koja je nakon razvojačenja naslijedila upravnu djelatnost Ogulinske krajiške pukovnije i preuzela njenu registraturu. U Zemaljski arhiv Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije primljene su 1917. godine. U doba djelatnosti pukovnije bilo ih je znatno više.

3.1.3.3. Katastarske knjige (*Grundbücher*)

Katastarske knjige vode se u HSVK nakon premjeravanja i kartografiranja terena 70-tih godina 18. stoljeća. One su ustanovljene u pukovnijama za svaku imovnu općinu i bile su u upotrebi sve do razvojačenja, pa i kasnije. U jednom zavedene knjige, dalje su se upisivale samo promjene glede imena osobe na koju je glasila zadruga i broja njenih članova. U usporedbi s drugim pukovnijama, najveći broj katastarskih knjiga sačuvao se za Ogulinsku krajišku pukovnicu.²²

Sistematično kartografiranje Ogulinske pukovnije izvršeno je u roku od dvije godine od 1775-1777. Na temelju arhivske građe Dvorskog ratnog arhiva u Beču i Kartografske zbirke u Bečkom ratnom arhivu, pojedinosti ovog pothvata je prvi opisao Joseph Paldus.²³

3.2. GRADA U NEKIM ARHIVSKIM ZBIRKAMA

3.2.1. Kartografska zbirka Arhiva Hrvatske

U ovoj zbirci²⁴ dio karata koje se odnose na OKP je brojčano relativno mnogo bolje sačuvan nego što je slučaj s drugim krajiškim pukovnijama (oko 200 katastarskih karata, odnosno segmenata). Velika i pregledna karta cijele Hrvatsko-slavonske vojne krajine s podjelom na pukovnije pohranjena je pod signaturom B-II-4.

²¹ AH, Vojne normalije i pravilnici (fond 476).

²² Za katastarske knjige općenito: Culinović, Ferdo, O zemljišno-knjižnim upisima, Zagreb, 1930., (93 str.)

²³ Paldus, n. dj.

²⁴ AH, Kartografska zbirka. Grupa B.V.

3.2.2. Zbirka stampata Arhiva Hrvatske

Ova zbirka²⁵ sadrži tiskane letke od 18. stoljeća do danas, među kojima se jedan dio odnosi na naredbe, zabrane, proglose i sličnu građu iz koje se mogu crpsti podaci o pitanjima državnog uređenja i rada organa krajiških vlasti. Dio ove zbirke odnosi se i na HSKV.

3.2.3. Zbirka rukopisa

Značajnu građu za proučavanje ustrojstva krajiških pukovnija pružaju rukopisne zbirke arhiva i knjižnica. Iako ovi rukopisi nemaju službeni karakter, većina podataka je vjerodostojna budući da su ih sastavljali upravni časnici za praktične potrebe ili za memoare. Smatrajući ih svojom privatnom svojinom, nakon umirovljenja bi ih ponijeli kući da bi ih kasnije njihovi nasljednici prodavali ili darivali knjižnicama ili arhivima. Autori i godine nastanka ovih rukopisa često nisu poznati. Neki od njih imaju zamalo enciklopedijski karakter jer su navedene dužnosti časnika glede uprave, organizacije vojnih vježbi, dnevnog reda u trupi i druge danas slabo poznate potankosti vojničkog i civilnog života u Krajini. Među rukopisima u takvim zbirkama nalaze se ponekad i prave normalije.

3.2.3.1. Zbirka rukopisa u Arhivu Hrvatske - Zagreb

U Zbirci rukopisa Arhiva Hrvatske ima tridesetak rukopisa o Vojnoj krajini, od kojih među važnije glede uprave spadaju:

- Cantons Regulament de anno 1787. Priručnik vojne i civilne uprave u kantonalnom sistemu uvedenom 1787. godine. U obliku leksikona su obradena pitanja vojne uprave. (18x24, uvezana knjiga).²⁶

- Novum regulamentum militare, sub diaeta anni M.DCC.LI: concinnatum, ac per sacratissimam caesareo-regiam Majestatem benignissime approbatum. Posonii, 1751. (14 listova). Radi se o financiranju vojske, tabelama, opisima i dr.²⁷

- Das Regulaments und Ordnung für gesamtes kaiserl. königl. Fuss-Soldaten. Zweiter Theil die Verhaltung bei einem Regiments und Compagnie überhaupt auch im Feld und Besatzungen besonders enthaltend. (16x20, 276 str.)²⁸

- Franz Julius Fras: Politische Verfassung der gesammten Volksschulen in der kaiserl. königl. Militär-Grenzprovinzen". (37x24, 177 str.)^{28a}

Osim ovih i drugi rukopisi iste zbirke sadrže niz sporadičnih podataka glede upravnog ustrojstva.²⁹

²⁵ AH, Zbirka stampata (zbirka 907).

²⁶ AH, Zbirka rukopisa, stara signatura, kut. 69., ruk., br. 2.

²⁷ isto, br. 124/13.

²⁸ isto, br. 595.

^{28a} isto, br. 535. kutija 43. Rukopis sistematično obrađuje upravu školstva i druge aspekte u vezi sa školstvom.

²⁹ AH, Zbirka rukopisa (zbirka 881). Vidjeti inventar zbirke.

3.2.3.2. Zbirka rukopisa u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici - Zagreb

Za upoznavanje upravne problematike krajiških pukovnija mogu poslužiti sljedeći ovdje pohranjeni rukopisi:

- Erläuterung zu dem Grenzgrundgesetz vom 7. August 1807.³⁰
- Erklärungen über die Grenzgrundgesetze.³¹
- Vegh, Istvan: Opus circa regulamentum militare, modum providendae militiae planumque dislocationis. 18. st. s.l. s.a. 321 list.³²

Za vojnu povijest pukovnija u istoj su zbirci konstatirani sljedeći rukopisi:

- Holjevac, Franjo (pukovnik): Dokumente zur Geschichte der Oguliner Grenz Regiments /1845/. Prijepis Holjevećevog rukopisa od strane kapelana M. Sladovića iz 1847. (I+18 listova).³³

- Bach, Franz: Otočaner Regimentsgeschichte. Fol 2.³⁴
- Beschreibung über die Beschaffenheit des Ottochaner Regiments. Ottočac. 1815.³⁵

Ovim se rukopisima ni izdaleka ne iscrpljuje sveukupni korpus rukopisa o Vojnoj krajini u NSB. Sporadične podatke o upravi mogli bi sadržavati još neki kraći rukopisi o Krajini, kao i oni kojima iz naslova nije vidljivo da bi se mogli odnositi na tu problematiku.

3.2.3.3. Zbirka rukopisa u Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti - Zagreb

- Vukasović, Ivan Dominik pl.: Geographische und historische neue Beschreibung des Karlstädter Generalat in dem Königreich Croatien, 1777.³⁶

3.3. GRADA U STATISTIČKOM ZAVODU HRVATSKE - ZAGREB

Knjižnica Statističkog zavoda Hrvatske posjeduje o Vojnoj krajini 1 svežanj sumarnih rezultata statističkog popisa iz 1869. godine,³⁷ nešto literature i litografirane normative i sheme za razdoblje od razvojačenja do sjedinjenja (1873-1881). Prvospomenuta grada je pogodna za utvrđivanje teritorijalne nadležnosti upravnih jedinica, a posljednja za strukturu uprave, naročito sudstva.

3.4. GRADA U HRVATSKOM ŠKOLSKOM MUZEJU - ZAGREB

Ovaj muzej, koji inače prikuplja grad u povijest školstva, posjeduje u svojoj kartografskoj zbirci nekoliko karata pojedinih krajiških pukovnija s jasno isertanom podjelom na satnije, što je značajno za određenje teritorijalnih nadležnosti.

³⁰ NSB, R-4674.

³¹ isto, R-4675.

³² isto, R-3599.

³³ Holjevac, n. dj. isto, R-4274.

³⁴ NSB, R-3595.

³⁵ isto, R-3050.

³⁶ Arhiv HAZU, signatura III. d 66. (Citirano prema Magdić, Mile. Topografija i povijest Ogulina, Zagreb, 1926., str. 58).

³⁷ Statistički zavod Hrvatske, naziv svežnja: Vojna krajina Hrvatske, Popis stanovništva 1869.

4. STRUČNA LITERATURA O UPRAVI VOJNE KRAJINE

Pitanje upravne organizacije na razini krajiških pukovnja, u dosadašnjoj stranoj i domaćoj stručnoj literaturi nije još obrađeno, barem ne u okviru zasebne monografije ili studije. Stoga je za poznavanje upravnog uređenja krajiških pukovnja potrebno u prvom redu, poći od opće literature o upravi Vojne krajine, koja se može uvjetno podijeliti na objavu zakonskih tekstova i povijesna djela o Vojnoj krajini s većim ili manjim težištem na upravnoj problematici.

Budući da je publikacija zakonskih odredbi u 18. stoljeću relativno malobrojna u usporedbi s devetnaestim, za ovo razdoblje treba naročito koristiti arhivsku građu, u kojoj su takvi normativi očuvani kao prijepisi ili kao objavljeni zakoni tiskani u Dvorskoj tiskari u Beču. Bez obzira na znatnu količinu takvih normativa koji su prisutni u arhivskoj građi, na temelju njih nije moguće rekonstruirati potpunu sliku upravnog sustava, budući da je sačuvani i pohranjeni dio samo segment onoga što je objavljeno. Potpunije podatke o tim publikacijama treba tražiti u arhivskim (i drugim specijaliziranim) knjižnicama Beča i Graza. U 19. stoljeću se intenzivira pojedinačna objava pravnih normativa³⁸, a počinju periodično izlaziti i serije propisa³⁹. Zakoni koji su vrijedili za cijelu Monarhiju, uključivo i Vojnu krajinu, bili su objavljeni u seriji zakona za carevinu⁴⁰. Upravna struktura pojedinih krajiških institucija je pregledno vidljiva u vojnim shematizmima koji su izlazili redovno svake godine.⁴¹

Obimna povijesna literatura o HSKV samo se ukratko osvrće na pitanja organizacije uprave budući da je težište njenih dosadašnjih istraživanja bilo usmjereno na privredni razvoj, socijalno i nacionalno pitanje, povezanost Krajine s civilnom Hrvatskom, pitanja školstva, kulture i druge probleme.

Brojne, ali fragmentarne podatke o upravi pukovnja, u prvom redu, donosi starija austrijska literatura pisana još u doba postojanja HSKV većinom od njenih vojnih ili upravnih časnika. Mogu se definirati dvije

³⁸ U 18. i prvoj polovici 19. stoljeća su se reskripti, patentni i drugi zakonski propisi tiskali samo izuzetno. Značan dio se prepisivao u pukovnijama u zasebne rukopisne knjige, tzv. "Verordnungsbücher" ili "Verordnungen". Postepeno se, s porastom (produkcije) propisa, ustaljuje praksa njihovog tiskanja. Takvi se normativi sadržajno odnose na regulacije najrazličitijih pitanja a namijenjeni su različitim razinama vlasti: pojedinim pukovnijama, komunitetima, generalatima ili cijeloj Vojnoj krajini. Kao najvažnije možemo izdvojiti tri zakonska akta koji su dulje vrijeme za Vojnu krajinu imali ustavni karakter:

- Militär Gränitz Rechte.... für das Karlstädter und Varasdiner Generalat, Wien 1754.

- Grundgesetze für die Carlstädter-Varasdiner-Banal-Slavonische und Banatische Militär Gränze. Wien 1807.

- Grundgesetz für die croatisch-slavonische und banatisch-serbische Militärgrenze, Wien 1850.

³⁹ - Sammlung der im Fache der Militär-Verwaltungs ergangenen Gesetze und Normal-Verordnungen, (Beč, od god. 1826.)

- Militär Verordnungsblatt, (Beč, od god. 1850.)

- Landes-Verwaltungsblatt für die kroatisch-slavonische Militärgrenze, List zemaljske uprave za Hrvatsko-slavonsku vojnu krajinu, (Zagreb, od god. 1872.)

⁴⁰ Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Österreich.

⁴¹ Militär-Schematismus des österreichischen Kaiserthums.

osnovne grupe ove literature. Jednu čine udžbenici za polaznike vojnih škola po kojima se vršila obuka časničkog podmlatka u Gradačkoj vojnoj upravnoj školi. Poznatiji autori ovakvih djela su Hietzinger⁴², Stopfer⁴³, Hostinek⁴⁴, Schwicker⁴⁵, Bergmayr⁴⁶, Kraincz⁴⁷ i Bach⁴⁸. Oni pregledno i didaktički prikazuju povijest Vojne krajine, njen suvremeni zemljopis sa statistikom i osnove upravnog sustava. Stanoviti navodi glede organizacije uprave danas izgledaju nedorečeni, ali treba uzeti u obzir da se dio nastave izvodio na predavanjima pa je dacima predmet bio jasniji. U drugu grupu idu stari pisci koji su svoja djela pisali kao povijesno-znanstvena. Mogu se izdvojiti Frass⁴⁹, Vaniček⁵⁰ i Utješenić-Ostrožinski.⁵¹

Sredinom prošlog stoljeća nastaju kratki historijati pojedinih vojnih jedinica. Nastojalo se, izgleda, sve pukovnije obuhvatiti takvim monografi-

⁴² Hietzinger, n. dj.

⁴³ Stopfer, Matthias, Lehrbuch über die Statistik der Militärgränze des österreichischen Kaiserthums. Nach des Herrn Hofrathes Karl Beruch Freiherrn von Hietzinger grosserem Werke, zum Gebrauche bei den Vorlesungen für die Gränz-Zöglinge in Gratz, und zwar für den ersthalbjährigen Lehrkurs der Verwaltungslehre, bearbeitet durch Mathias Stopfer, k.k. Verwaltungshauptmann und Professor daselbst, Graz, 1840., str. 264.

- isti: Lehrbuch über den Geschäftsstyl und das ämtliche Verfahren in der Militär-Grenze, Graz, 1841.

- isti: Lehrbuch über die Militär-Grenz-Verwaltung des österreichischen Kaiserthums, Graz, 1841.

- isti: Erläuterungen der Grundgesetze für die Carlstädter, Warasdiner, Banal, Slavonische und Banatische Militärgränze, Wien, 1831.

- isti: Erläuterungen über die Militär-Grenz-Verwaltung des österreichischen Kaiserthums, Wien, 1838.

⁴⁴ Hostinek, Josef. Die k.k. Militärgränze. Ihre Organisation, Verfassung und Verwaltung, I-II. Bde., Wien, 1861.

⁴⁵ Schwicker, Johann, Geschichte der Österreichischen Militärgränze, Wien und Teschen, 1883.

⁴⁶ Bergmayr, Ignaz Franz. Das Bürgerliche Recht der k.k. Österreichischen Armee und der Militär-Gränz-Provinzen, Erster Theil: Von dem Personenrechte, Wien, 1827.

⁴⁷ Kraincz, Leopold Martin, Die k.k. Militärgränze und deren Grundgesetz, Eine kultur-historische Skizze, Wien, 1866.

⁴⁸ Bach, Franz. Geschichte und Darstellung der Verwaltung 1746-1853. (citirano po Krajasichu)

⁴⁹ Frass, Franz Julius, Vollständige Topographie der Carlstädter Militärgränze mit besonderer Rücksicht auf die Beschreibung der Schlösser, Ruinen, Inscriptionen und andern dergleichen Überbleibseln von Antiquitäten nach eigener Anschauung und aus den zuverlässigsten Quellen dargestellt für Reisende und zur Förderung der Vaterlandsliebe, Agram, 1835.

- Prijevod: Cjelovita topografija Karlovačke vojne krajine, Lička župe, Gospić, 1988., (str. 280).

⁵⁰ Vaniček, Franz, Specialgeschichte der Militärgränze aus Originalquellen und Quellenwerken geschöpft, I-IV. Bde, Wien, 1875.

⁵¹ Utješenić-Ostrožinski, Ognjeslav, Die Militärgränze und die Verfassung. Eine Studie über den Ursprung und das Wesen der Militärgränzinstitution die Stellung derselben zur Landesverfassung, Wien, 1861.

- Prijevod: Kućne zadruge, Vojna krajina i ustav, Školska knjiga - Stvarnost, Zagreb, 1988.

- isti: Die Militärgränze-Frage und der österreich-ungarische Constitutionalismus, Wien, 1869.

jama, ali je, koliko se zna, u HSVK to uspjelo samo za neke. Pisanje je bilo naloženo uglavnom umirovljenim časnicima, često bivšim zapovjednicima dotičnih pukovnija. Ovo se nadovezalo na tradiciju pisanja vojnih povijesti 18. stoljeća, kada je car Josip II. naredio časnicima Generalštaba da, koristeći dokumente, napišu povijest austrijskog nasljednog rata (1740-1748) radi prenošenja ratnih iskustava na mladi vojni kadar. Time je ujedno utemeljen začetak zbirke rukopisa u Bečkom ratnom arhivu.⁵²

Historijate pukovnija su pisali, dakle, vojni ili upravni časnici, a ne profesionalni povjesničari. Pitanja uprave nisu bila predmet njihova izlaganja, a isto tako niti socijalna, privredna, kulturna i druga problematika. I pored besprijekorne akribije i obilnog korištenja i citiranja arhivske građe, ovi pedantni umirovljenici su u stvari napisali kronologije vojnih pohoda i ratne slave. Najveća je vrijednost ovih, po nalogu i na brzinu pisanih djela, u formalnoj vjerodostojnosti navedenih podataka. Za predložak im je služila građa pukovnijskih registratura ili, točnije, glavni urudžbeni zapisnici odakle su ukratko prepričani važniji događaji, često uz navod broja spisa koji se na njih odnosio. Ova djela su dragocjena zbog brojnih parcijalnih podataka glede uprave i statistika. Ogulinsku pukovnju je obradio u ovome smislu upravni pukovnik (Verwaltungs-Hauptmann) Pavao Kušan⁵³, a Otočku major Franjo Bach.⁵⁴ Na obradi Ogulinske je radio i pukovnik Franjo Holjevac, ali je zbog njegove smrti rukopis ostao nedovršen.⁵⁵

Od stranih istraživača pitanjima HSVK su se, među ostalim, više pozabavili Francuz Boppe⁵⁶, Amerikanac Rothenberg⁵⁷ i Nijemci Amstadt⁵⁸ i Kaser⁵⁹.

---

⁵² Broucek, Peter, Die Handschriftensammlungen des Kriegsarchivs, Scrinium, (1974), br. 11, (str. 22-23).

⁵³ Kussan, Paul, Kurzgefasste Geschichte des Oguliner dritten National-Grenz-Infanterie Regiments. Nach den gesammelten Schriften und Urkunden, Wien, 1852., (str. IV+143).

⁵⁴ Bach, Franz, Ottočaner Regiments-Geschichte. Vom Ursprung dieser Gegend, ihrer Bevölkerung und ihrer Schicksale. In zwei Bänden und drei Hauptstücken, Verfasst im Jahr 1851, 1852 und 1853 zu Otočac von Franz Bach, k.k. Major im Ruhestande, Karlstadt, 1855, (str. 11+327).

⁵⁵ NSB, Zbirka rukopisa, R-4.274., Franz Holjevac, "Dokumente zur Geschichte der Oguliner Grenz Regiments /1845/., Prijepis kapelana M. Sladovića iz 1847., (I+18 listova)"

⁵⁶ Boppe, P., La Croatie militaire (1809-1813). Les régiments croates a la Grande Armée, Paris, 1900.

⁵⁷ Rothenberg, Gunther, The military Border in Croatia 1740-1881., A study of Imperial Institution. Chicago, 1966.

- isti: Die österreichische Militärgrenitze in Kroatien 1522 bis 1881 Wien-München, 1970.

⁵⁸ Amstadt, Jacob, Die k.k. Militärgrenze (mit einer Gesamtbibliographie). Inaugural Dissertation, Würzburg, 1969.

⁵⁹ Kaser, Karl, Freier Bauer und Soldat. Die Militarisierung der agrarischen Gesellschaft in der Kroatisch-slavonischen Militärgrenze (1535-1881), Graz, 1986.

U Austriji su se u novije vrijeme Vojnom krajinom bavili Wagner⁶⁰, Egger⁶¹, Krajasich⁶², Kessler⁶³, Walter⁶⁴, Teppenberg⁶⁵, Regele⁶⁶ i još neki. Austrijske istraživače karakterizira interes za centralne upravne institucije Vojne krajine: Dvorsko ratno vijeće (do 1743. u Grazu, a od 1749-1850. u Beču), Vojni direktoriji (1743-1749. u Beču) i Ministarstvo rata (nakon 1850. u Beču). Pitanjem lokalne uprave na razini pukovnije austrijski se povjesničari nisu pobliže bavili. Ova vrsta arhivske građe danas je većim dijelom pohranjena u hrvatskim (te vojvodanskim i rumunjskim) arhivima.

Među našim istraživačima treba spomenuti, s jedne strane, doprinose povjesničara Vojne krajine Moaćanina⁶⁷, Valentića⁶⁸, Pavličevića⁶⁹ i Roksandića⁷⁰, a od strane istraživača povijesti pravnih institucija Beuca⁷¹ i Čulinovića.⁷² Ovim piscima se ne iscrpljuje popis autora koji su dotakli spomenuto pitanje, među kojima su Antoljak⁷³, Pandžić⁷⁴, Kruhek⁷⁵, Steger⁷⁶, Turković⁷⁷, Sidak⁷⁸, Čelap⁷⁹, Gavrilović⁸⁰ i drugi⁸¹.

S obzirom na spomenuti karakter postojeće literature, potrebno je konstatirati da na temelju nje nije moguća cjelovita rekonstrukcija upravnog sustava krajiških pukovnija.

⁶⁰ Wagner, Walter, *Geschichte des k.k. Kriegs-Ministeriums 1866-1888*, Bd. I., (257 str.), Bd. II., (str. 287), Graz-Wien-Köln, 1966-1971.

- isti: *Die k. (u.) k. Armee-Gliederung und Aufgabenstellung. Vidjeti pasus: Die Militärgrenze*, (str. 183-199). u zborniku Wandruschka, Adam - Urbanitsch, Peter /Herausgeber/, *Die Habsburgermonarchie 1848-1918, Band V.: Die bewaffnete Macht der Österreichischen Akademie der Wissenschaften*, Wien, 1987.

⁶¹ Egger, Rainer, *Das Wiener Kriegsarchiv und seine genealogischen Quellen*, Scrinium, Heft 5., (Wien, 1971), 20-32.

⁶² Krajasich, Peter. *Die Militärgrenze in Kroatien*, Wien, 1974.

⁶³ Kessler, Wolfgang, *Njemačka i austrijska historiografija Vojne krajine*, Vojna krajina, (Zagreb, 1984), str. 101-117. (Dio navedene literature djelomice zahvaća upravna pitanja.)

⁶⁴ Walter, Friedrich, *Der letzte grosse Versuch einer Verwaltungsreform unter Maria Theresia (1764/65)*, *Mitteilungen des Österreichischen Instituts für Geschichtsforschung*, XLVII. Band, Innsbruck, 1933.

⁶⁵ Teppenberg, Christoph, *Die Musterungs- und Standesakten der K.k. Armee am Beispiel der ersten-Triester Marine 1786-1789*, Scrinium, Heft 38. (Wien, 1988), 342-353.

⁶⁶ Regele, Oskar, *Das ungarische Kriegsarchiv. Mitteilungen des österreichischen Staatsarchiv*, 5. Wien, 1952.

⁶⁷ Moaćanin, Fedor, *Vojna krajina do kantonskog uredjenja 1787*. Vojna krajina, Zagreb, 1984., (str. 23-56).

- isti (sa M. Valentićem): *Vojna krajina u Hrvatskoj*, Zagreb, 1981. (Katalog Povijesnog muzeja)

⁶⁸ Valentić, Mirko, *Vojna krajina i pitanje njezina sjedinjenja s Hrvatskom 1849-1881*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 1981., (360 str.) Najcjelovitija monografija posvećena problemu razvojaćenja i sjedinjenja.

- isti: *Hrvatsko-slavonska vojna krajina 1790-1881*, Vojna krajina, Zagreb, 1984., (str. 57-92).

- isti: *Stanovništvo Hrvatsko-slavonske vojne krajine 1846-1869.*, *Povijesni prilozi*, 5. (Zagreb, 1986), 95-130.

- isti (s F. Moaćaninom): *Vojna krajina u Hrvatskoj*, Zagreb, 1981. (Katalog Povijesnog muzeja Hrvatske)

- Vidjeti i ostale radove istih autora.

⁶⁹ Pavličević, Dragutin, *O problemu krajiških kućnih zadruga*

- *historiografsko-kritički osvrt*, Vojna krajina, Zagreb, 1981., (str. 141-161).

- isti: *Hrvatske kućne zadruge*, I dio, Zagreb, 1989.

5. ZAKLJUČAK

Arhivska građa o upravnoj strukturi i organizaciji krajiških pukovnija u HSVK je opsežna, ali uslijed raznovrsnih razloga slabo poznata i dostupna. Za cjelinu istraživanog problema još je nezaobilazna arhivska građa viših upravnih instanci vojnih vlasti u HSVK koje su, zbog ograničenosti prostora, u ovoj radnji tek spomenute.

Dio građe o upravnoj djelatnosti pukovnija nalazimo i u arhivskim fondovima civilnih upravnih organa Banske Hrvatske koji su korespondirali s vojnim upravnim institucijama, u pravilu višim instancama (generalkomandom, generalatima, rjeđe izravno s pukovnijama). Arhiv Prvostolnog Kaptola u Zagrebu ima rukopise s relevantnim navodima o povijesti i upravi krajiškog prostora (dio njih su prijepisi rukopisa iz HAZU) i drugu građu na koju se ovdje nemoguće osvrnuti. Osim navedenih zagrebačkih arhiva, knjižnica i muzeja, nezaobilazan je i rad na arhivskoj građi u bečkim i gradačkim arhivima, kao i u njihovim priručnim knjižnicama.

Prostorni okvir ove radnje zahtijevao je sažetost izlaganja, te su izostavljena brojna pitanja u vezi s građom o kojima bi se imalo reći dosta zanimljivih potankosti. Spomenuta građa izvan Arhiva Hrvatske navedena je selektivno. Na kraju bi autor želio upozoriti da u svakoj administraciji postoje veći ili manji otkloni upravne prakse od proglašanih normativa. Zato bi stvarnu primjenu svih propisa trebalo uvijek provjeravati na sačuvanoj arhivskoj građi.

Glede literature odabrana je samo ona koja je u najužoj vezi s problemom uprave, pa su izostavljena neka značajna opća djela o HSVK koja se tim pitanjem ne bave, u korist onih koja su za problem izravno vezana. I pored toga, potpuni pregled literature nije bilo moguće dati u okvirima ovoga referata.

⁷⁰ Roksandić, Drago, Rasprave o ukidanju krajiškog uređenja u Vojnoj Hrvatskoj (1809-1811), Vojna krajina, Zagreb, 1981. (str. 319-330).

- isti: Temelji uprave za karlovačku, varaždinsku, banovsku, slavonsku i banatsku vojnu granicu iz 1807., Radovi, Zavod za hrvatsku povijest, br. 20/1987./, str. 195-213.

- isti: Vojna Hrvatska. La Croatie militaire, I-II., Školska knjiga, Zagreb, 1988.

⁷¹ Beuc, Ivan, Povijest institucija državne vlasti u Hrvatskoj (1527-1941), Arhiv Hrvatske, Zagreb, 1969. (str. 100-116).

- isti: Povijest institucija državne vlasti Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, Pravno-povijesne studije, Zagreb, 1985. (str. 223-240)

⁷² Čulinović, Ferdo, Državno-pravni razvitak Vojne krajine s naročitim osvrtom na Slavoniju, Rad JAZU, knj. 356., Zagreb, 1969.

⁷³ Antoljak, Stjepan, Prekovasvska Hrvatska i pitanje njene reinkorporacije, Starine 45, 1955., str. 91-150.

⁷⁴ Pandžić, Miljenko, Pregled arhivske građe o Vojnoj krajini, Vojna krajina, Zagreb, 1984. (str. 95-100). Sažeti pregled arhivske građe o HSVK općenito u Arhivu Hrvatske i Bečkom arhivu.

⁷⁵ Kruhek, Milan, Stvaranje i utvrđivanje obrambene granice na Kupi u toku XVI. i XVII. stoljeća, Vojna krajina, (Zagreb, 1984), 215-258.

- isti: Karlovac. Postanak i razvoj grada Karlovca (1579-1979), Zagreb, 1979., (katalog izložbe)

⁷⁶ Steger, Rudolf, Bela Crkva u XVIII. i XIX. veku. Komorski vojno-graničarski period, Matica srpska, Odeljenje za društvene nauke, Novi Sad - Bela Crkva, 1982., (349 str.). Sistematično i uzorno djelo o povijesti i strukturi uprave,

Zusammenfassung

QUELLEN ZUR FORSCHUNG DES VERWALTUNGSSYSTEMS DER GRENZ-REGIMENTEN MIT BESONDERER RÜCKSICHT AUF DAS OGULINER GRENZ-REGIMENT NR. 3

Das archivalische Schrifttum und die Fachliteratur werden als die Kenntnisquellen über die Verwaltungsorganisation der Militärregimenten der Kroatisch-Slavonischen Militärgrenze (1746-1873) analysiert. Die grundsätzlichen Schwierigkeiten im Laufe der Forschungen entstehen bei den Archivalien wegen der unvolligen Aufbewahrung der Registratur und der Unbeschlossenheit im archivistischen Sinne, und bei der Literatur wegen dem Unbestehen der spezialisierten Arbeiten und der erschwerten Einsicht über die neueren österreichischen Forschungen. Der Autor gibt einen Überblick der relevanten Archivalien und der Literatur.

Übersetzung Deana Kovačec

---

stanovništva, privrede, zdravstva, crkve i kulture vojnih komuniteta, ali, nažalost, slabo poznato, kao što je vidljivo iz bibliografskih bilježaka naših autora koji ga ne spominju. Steger je (ili je bio) arhivist u Beloj Crkvi koji temeljito poznaje građu ovoga arhiva a istraživao je u Bečkom, Budimpeštanskom, Temišvarskom i Srijemsko-karlovačkom arhivu. Osim domaće i njemačke, poznaje i mađarsku literaturu o Vojnoj krajini. Knjiga je napisana na temelju obilno korištene i citirane arhivske građe a opremljena brojnim tabelama, azbučnim registrom (jer je objavljena na ćirilici), crtežima, nacrtima i fotografijama.

⁷⁷ Turković, Milan, Antemurales Christianitatis. Die Geschichte der ehemaligen Croatisch-slavonischen Militärgrenze, Sušak, 1936. (160 str.) (Obraduje šumarstvo, opširno o upravi krajiških šuma).

- isto. Antemurales Christianitatis. Die ehemalige kroatisch-slavonische Militärgrenze, Sušak, 1937. (str. 228).

⁷⁸ Sidak, Jaroslav. O značenju Vojne krajine u hrvatskoj povijesti, Historijski zbornik, XXXV., (Zagreb, 1982.), 1-13.

⁷⁹ Čelap, Lazar, Arhivski fond Slavonsko-srijemske generalkomande, Arhivski vjesnik, IV., (Zagreb, 1961-1962), 336-350.

⁸⁰ Gavrilović, Slavko, Građa za istoriju Vojne Granice u XVIII. veku, Knjiga I., Banska krajina 1690-1783., Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd, 1989. Isti je autor objavio veliki dio arhivske građe i brojne rasprave pretežno s vojvodanskog dijela Vojne krajine, koje treba konzultirati zbog analogija.

⁸¹ I autori koji nisu izravno obrađivali HSVK također su u nekim radovima objavili niz korisnih podataka. To su zaslužni povjesničari "civilnog" dijela Hrvatske, među kojima su da navedemo samo neke, od starijih Vjekoslav Klaić i Ferdo Šišić, a od suvremenih Mirjana Gross, Igor Karaman i mnogi drugi koje ne možemo navesti u okviru ovog kratkog referata.